

Μνήμων

Τόμ. 7 (1979)

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΕΒΔΟΜΟΣ

Δ. ΛΟΥΛΕΣ : 'Ο βρετανικός τύπος για τη ναυμαχία του Ναβαρίνου •
Β. ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ : Καταγραφή των εμπορικών πλοίων του 'Ηρακλείου
τò 1751 • ΡΕΝΑ ΣΤΑΥΡΙΑΝ - ΠΑΤΡΙΚΙΟΥ : 'Ανέκδοτες επιστολές του
Γ. Σκληρού στον Γ. Ν. Πολίτη • Τ. Ε. ΣΚΑΑΒΕΝΙΤΗΣ : Χρησιμολογι-
κό εικονογραφημένο μονόφυλλο των άρχων του 18ου αιώνα • Α. ΠΟ-
ΛΙΤΗΣ : Προσάθειες και σχέδια του Φοριέλ για μιá δεύτερη έκδοση της
συλλογής των ελληνικών δημοτικών τραγουδιών • Φ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟ-
ΠΟΥΛΟΣ : Χειρόγραφα Φουρνά Εύρωπας • Ι. Κ. ΧΑΣΩΤΗΣ : 'Η
διπλωματική αλληλογραφία των Bouigny - Mabili (τέλη 1Η' - άρχες 1Θ'
αίωνα) • Γ. ΚΟΛΙΟΠΟΥΛΟΣ : Ληστές και λησταντάρτες στην Κεν-
τρική 'Ελλάδα τò 1835 - 1836 • Κ. ΛΑΠΠΑΣ : Γύρω από τον 'Αλέ-
ξανδρο 'Ησαφα και τις λιθογραφίες του • Τ. Ε. ΣΚΑΑΒΕΝΙΤΗΣ : Σχό-
λιο στη «δευτέρα» έκδοση της 'Εγκυκλοπαίδειας του Πατούσα (1710)
• ΟΛΓΑ ΚΑΤΣΙΑΡΑΗ : 'Ο Ρήγας Φεραίος. Νέα στοιχεία από τὰ αρχεία
της Τεργέστης • Π. Ρ. ΠΑΠΑΣΤΡΑΤΗΣ : Στρατιωτική συμφωνία Βρε-
τανίας - 'Ελλάδας (9 Μαρτίου 1942) • Η. FLEISCHER : 'Αντίποινα
των γερμανικών δυνάμεων Κατοχής στην 'Ελλάδα 1941 - 1944 •
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ 1976

ΑΘΗΝΑ 1978 - 1979

Ο ΒΡΕΤΑΝΙΚΟΣ ΤΥΠΟΣ ΓΙΑ ΤΗ ΝΑΥΜΑΧΙΑ ΤΟΥ
ΝΑΒΑΡΙΝΟΥ

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΛΟΥΛΕΣ

doi: [10.12681/mnimon.192](https://doi.org/10.12681/mnimon.192)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΛΟΥΛΕΣ Δ. (1979). Ο ΒΡΕΤΑΝΙΚΟΣ ΤΥΠΟΣ ΓΙΑ ΤΗ ΝΑΥΜΑΧΙΑ ΤΟΥ ΝΑΒΑΡΙΝΟΥ. *Μνήμων*, 7, 1-11.
<https://doi.org/10.12681/mnimon.192>

Ο ΒΡΕΤΑΝΙΚΟΣ ΤΥΠΟΣ ΓΙΑ ΤΗ ΝΑΥΜΑΧΙΑ ΤΟΥ ΝΑΒΑΡΙΝΟΥ

«Λαμπρό επίτευγμα» ή «άξιοθρήνητο γεγονός»; Οι αναγνώστες των βρετανικών εφημερίδων είχαν να διαλέξουν ανάμεσα στους δύο αυτούς χαρακτηρισμούς, με τους οποίους ο τύπος της Μεγάλης Βρετανίας υποδέχτηκε την είδηση για τη ναυμαχία του Ναβαρίνου. Η αντίφαση αυτή είναι ένδεικτική των ποικίλων πολιτικών και κοινωνικών αποκλίσεων των εφημερίδων της Βρετανίας, οι οποίες στο σύνολό τους αφιέρωσαν έκτεταμένα σχόλια για την ιστορική ναυμαχία της 8/20 Ὀκτώβρη 1827. Η ναυμαχία του Ναβαρίνου και η καταστροφή του ένωμένου τουρκοαιγυπτιακού στόλου ήταν η αναπόφευκτη συνέπεια της τριμερούς συνθήκης του Λονδίνου. Η συνθήκη αυτή, όπως είναι γνωστό, υπογράφηκε στις 24 Ἰουνι/6 Ἰούλη 1827 από την Ἀγγλία, τη Ρωσία και τη Γαλλία, σάν πρώτο μέτρο μιάς από κοινού επέμβασης στον έλληνοτουρκικό πόλεμο, ο οποίος — όπως δηλωνόταν στο κείμενο της συνθήκης — προκαλούσε «καθημερινά και νέα εμπόδια στο εμπόριο των ευρωπαϊκών κρατών».¹

Στά τέλη της δεκαετίας του 1820 ο βρετανικός τύπος άριθμούσε ήδη πάνω από δυο αιώνες ζωής. Σε σύγκριση με τον τύπο της ήπειρωτικής Ευρώπης διατηρούσε κάποιο βαθμό ανεξαρτησίας. Είναι άγνωστη ή πραγματική του επιρροή στις λαϊκές μάζες, γιατί και τὸ ποσοστὸ των έγγραμμάτων ήταν μικρὸ καί, κυρίως, γιατί ήταν δυσανάλογα μεγάλη ἡ τιμὴ των εφημερίδων².

Οἱ εφημερίδες τῆς Βρετανίας — με ελάχιστες ἐξαιρέσεις — εἶχαν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ παρακολουθήσει με διαρκῶς ἀυξανόμενο ἐνδιαφέρον τὴν ἐξέλιξη τῆς ἐλληνικῆς ἐπανάστασης. Καὶ αὐτὸ σὲ ἀντίθεση με τὴν ἐπίσημη στάση τῆς βρετανικῆς κυβέρνησης, ἡ ὁποία ἀκολουθοῦσε πολιτικὴ «οὐδετερότητας». Οἱ εφημερίδες, ὡστόσο, ἀκολούθησαν διαφορετικὸ δρόμο: ἀνάλογα με τὴν τάξη ἢ τὴν πολιτικὴ πού ἐκπροσωποῦσε ἢ κάθε μία, ἐπιδοκί-

1. Βλ. *Times* 17/7/1827, σ. 2.

2. 7 πέννες, ὅταν ἡ λίρα εἶχε πάνω ἀπὸ δεκαπέντε φορές τὴν ἀξία τῆς σημερινῆς. Οἱ ἀγγλικῆς εφημερίδες τότε ἦταν τετρασέλιδες, σὲ σχῆμα κάπως μικρότερο ἀπὸ τὸ σημερινό. Τὴν πρώτη σελίδα κάλυπταν κατὰ κανόνα οἱ μικρῆς ἀγγελίες, ἐνῶ ἡ διεθνῆς εἰδησεογραφία κατελάμβανε τὸ μισὸ μιάς ἀπὸ τὶς ἐσωτερικῆς σελίδες. Ὁ κανόνας αὐτὸς εἶχε καὶ τὶς ἐξαιρέσεις του. Ἡ εἰδησεογραφία γιὰ τὴ ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου σὲ πολλῆς περιπτώσεις ξεπέρασε τὸν χῶρο τῆς μιάς σελίδας.

μασαν ή άποδοκίμασαν, και σπάνια έμειναν ουδέτερες στην ιδέα της ανακήρυξης ένός ανεξάρτητου ελληνικού κράτους. Το ενδιαφέρον του βρετανικού τύπου άποκορυφώθηκε άμέσως μετά την ύπογραφή της συνθήκης του Λονδίνου και την κάθοδο στην Ανατολική Μεσόγειο του ένωμένου στόλου της Γαλλίας, Ρωσίας και Άγγλίας. Κύρια άποστολή του συμμαχικού στόλου ήταν, όπως δηλώθηκε, ή εφαρμογή των άρθρων της συνθήκης — και, πριν άπ' όλα, ή άμεση κατάπαυση των έχθροπραξιών—, αλλά «χωρίς την προσφυγή στη βία ή την άπ' ευθείας ανάμιξη του στόλου στον πόλεμο»³.

Παρά το γεγονός ότι ή βρετανική κυβέρνηση είχε άνεπίσημα προειδοποιηθεί ότι ή άσάφεια των όδηγιών που είχαν δοθεί στους τρεις ναάρχους (Codrington, de Rigny και Heyden) μπορούσε να όδηγήσει σε άμεση σύγκρουση με τον τουρκοαιγυπτιακό στόλο, ή είδηση της ναυμαχίας, που έφτασε στο βρετανικό Ναυαρχείο μετά άπό τρεις εβδομάδες περίπου⁴, προκάλεσε κατάπληξη και άντιφατικά αισθήματα στην άγγλική κοινή γνώμη. Οί άντιδράσεις αυτές είχαν φυσικά την άντανάκλασή τους στις βρετανικές έφημερίδες.⁵

Η πρώτη και πρόχειρη άντίδραση ήταν ότι ή ναυτική αυτή έπιτυχία θα πρόσθετε και νέες δάφνες στα άγγλικά όπλα: «Ήταν μία περίλαμπρη νίκη, έγραφε στις 16/11/1827 ή συντηρητική, αλλά με φιλελεύθερες τάσεις, *Morning Post*⁶. Όμως πιο κάτω πρόσθετε, εκφράζοντας τις άνησυχίες των Άγγλων εμπόρων και κεφαλαίουχων: «Οί Ρώσοι ήταν οί μόνοι που ώφελήθηκαν. Η ναυμαχία έγινε μετά άπό έπίμονες συστάσεις του Ρώσου ναάρχου προς το Βρετανό συνάδελο του». Και συνεχίζοντας τόνιζε πως ή όθωμανική άυτοκρατορία έπρεπε να ταπεινωθεί, αλλά όχι και να καταστραφεί. Λίγο άργότερα, στις 19/11/1827, ή έφημερίδα συμβούλευε τους συμμάχους να προβούν σε «συλλογική κατάληψη» της Κύπρου,

3. Βλ. το κείμενο της συνθήκης του Λονδίνου στους *Times* 17/7/1827, σ. 2. «The armistice to be enforced but force to be avoided». Όστόσο οί όδηγίες που δόθηκαν στους τρεις ναάρχους τους άφηναν κάποιο βαθμό πρωτοβουλίας, με τη δικαιολογία ότι δέν μπορούσαν να προβλεφτούν όλα τα ένδεχόμενα.

4. Οί διεθνείς ειδήσεις μεταδίδονταν, είτε άπό το δίκτυο των άνταποκριτών, είτε άπό τις ξένες, γαλλικές κυρίως, έφημερίδες. Η χρήση του τηλεγράφου — ιδιαίτερα του όπτικού μέσω Dover - Calais — ήταν περιορισμένη.

5. Τα στοιχεία που ακολουθούν προέρχονται άπό έπτά ήμερήσιες έφημερίδες του Λονδίνου, δύο έπαρχιακές και δύο περιοδικά. Τα έντυπα αυτά άντιστοιχούν στο 70% - 80% των εκδόσεων του βρετανικού τύπου. (Βλ. Charles Mitchell, *Newspaper Press Directory* (G. B.), Λονδίνο 1857).

6. Η *M. P.* ύποστήριζε πολιτικά την ομάδα του λόρδου Palmerston και κοινωνικά την τάξη της άριστοκρατίας. Είχε έπίσης τη φήμη του καλύτερα πληροφορημένου έντυπου για τα διεθνή γεγονότα, χωρίς να ύπολογίζει τις δαπάνες.

σάν μέσο ἐξαναγκασμοῦ τοῦ σουλτάνου νὰ ἀποδεχτεῖ τὴ συνθήκη τοῦ Λονδίνου. Σὲ γενικὲς γραμμὲς ἡ *Morning Post*, ἐκπροσωπώντας καὶ τὴν παράταξη ποὺ κατεχόταν ἀπὸ ρωσοφοβία, ἔκρινε τὴ ναυμαχία ἀρνητικά. Ἡ ἐπόμενη ἀρθρογραφία τῆς ἀκολούθησε τὴν ἐπίσημη κυβερνητικὴ ἀντίδραση, ἰδιαίτερα ὅταν τὶς τελευταῖες ἡμέρες τοῦ Νοέμβρη διέρρευσε ἡ φήμη ὅτι ὁ ναύαρχος Codrington εἶχε πέσει στὴν δυσμένεια τῆς κυβέρνησης καὶ τοῦ βασιλιᾶ.

Ἀντίθετα οἱ *Times*⁷ ἔδειξαν στὴν ἀρχὴ ἀξιοσημείωτη ἐπιφυλακτικότητα καὶ χαρακτήρισαν τὴ ναυμαχία σάν ἓνα γεγονός ποὺ ἔπρεπε νὰ τὸ δεῖ κανεὶς μὲ ἀνάμεικτα αἰσθήματα θαυμασμοῦ ἀλλὰ καὶ λύπης», ἰδιαίτερα γιὰ τὶς ἀπώλειες ποὺ προκάλεσε στὸ συμμαχικὸ στόλο.⁸ Ἡ ἴδια ἐφημερίδα σὲ κύριο ἄρθρο τῆς στίς 12/11/1827 ἰσχυρίστηκε ὅτι ἓνα θετικὸ ἀποτέλεσμα τῆς ναυμαχίας θὰ ἦταν ἡ ἀποθάρρυνση τοῦ σουλτάνου νὰ ἀντιδράσει στὴν ἐφαρμογὴ τῆς συνθήκης τοῦ Λονδίνου, γιατί ἂν ὁ πόλεμος γενικεῖτο μόνο ἡ Ρωσία θὰ εἶχε νὰ ὠφεληθεῖ. Ὡστόσο, ἀντίθετες πληροφορίες ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη διαψεύδουν τὶς ἐλπίδες τῆς ἐφημερίδας: «Ἡ ὀθωμανικὴ κυβέρνηση», ἔγραφε στίς 13/12/1827, «ποὺ πληροφορήθηκε ἀπὸ τὰ κανόνια τοῦ Ναβαρίνου ὅτι ἡ εἰρήνη ἔπρεπε ν' ἀρχίσει μὲ πόλεμο, φαίνεται πὼς μᾶλλον θὰ διαλέξει τὸν πόλεμο παρά τὴν εἰρήνη». Στὸ μεταξύ, καὶ σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν *Morning Post*, τόνιζε πὼς ἡ ναυμαχία αὐτὴ καθ' αὐτὴ ἦταν «τυχαῖο γεγονός»⁹ καὶ ὄχι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πρωτοβουλίας τῶν τριῶν συμμαχικῶν κυβερνήσεων ἢ τῶν ναύαρχων. «Εἴμαστε ἀπόλυτα πεπεισμένοι», ἰσχυριζόταν ὁ ἀνώνυμος ἀρθρογράφος τῶν *Times*, «ὅτι ἡ ναυμαχία προκλήθηκε ἀπὸ τυχαῖες αἰτίες καὶ ἀπὸ τὴν πλήρη ἔλλειψη πειθαρχίας ἀνάμεσα στὰ πληρώματα τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου. Στὴν περίπτωσή αὐτή, μετὰ ἀπὸ τὸ αὐστηρὸ ὅσο καὶ χρήσιμο μάθημα ποὺ δόθηκε στοὺς Τούρκους, ἡ βρετανικὴ κυβέρνησις δὲν θὰ πρέπει νὰ σταματήσει τὶς διαπραγματεύσεις». «Δὲν ἀποκλείεται μάλιστα», κατέληγε τὸ ἄρθρο, «νὰ παρηγορηθεῖ ἡ ὀθωμανικὴ κυβέρνησις γιὰ τὴν καταστροφὴ

7. Ἡ ἐφημερίδα αὐτὴ — συντηρητικὴ στὴν ἐπίσημη γραμμὴ τῆς, ἀλλὰ μὲ κάποιον βαθμὸ ἀνεξαρτησίας ἀπὸ πολιτικὲς παρατάξεις—ιδρύθηκε τὸ 1783. Διακρινόταν γιὰ τὴν ἀθηντικὴ τῆς πληροφόρηση σὲ νομικὰ καὶ κοινοβουλευτικὰ θέματα καὶ προπαγάνδιζε τὴ θρησκευτικὴ ἐλευθερία καὶ τὴν ἐλευθερία τοῦ ἐμπορίου.

8. Τὴν ἴδια μέρα (11/11/1827), καὶ σύμφωνα μὲ τὴν ἐπίσημη ἐκθεση τοῦ Codrington, οἱ *Times* ἀνακοίνωσαν σὲ ξεχωριστὴ στήλη τὶς ἀπώλειες τῶν συμμάχων: 75 νεκροὶ καὶ 197 τραυματίες Ἄγγλοι καὶ 43 νεκροὶ καὶ 144 τραυματίες Γάλλοι. Οἱ ἀπώλειες τῆς ρωσικῆς μοίρας δὲν ἀναφέρθηκαν, ἀλλὰ ὑπολογίζονταν ὅτι ξεπερνούσαν τὶς ἀγγλικές.

9. Τὴν ἴδια ἐρμηνεῖα προσπάθησε νὰ δώσει καὶ τὸ ἐπίσημο κράτος. Στὸ λόγο τοῦ θρόνου, τὸν Ἰανουάριον 1828, ὁ Ἄγγλος βασιλιάς ἀναφέρθηκε στὴν ναυμαχία σάν «ἀδόκητο γεγονός» (untoward event).

του στόλου της από το γεγονός ότι ένα μεγάλο μέρος του απαρτιζόταν από αιγυπτιακά πλοία», υπονοώντας προφανώς τη μόνιμη απειλή αποσκίρτησης και ανεξαρτητοποίησης του πασα της Αιγύπτου από την οθωμανική αυτοκρατορία.

Οί *Times* δὲν παρέλειψαν νὰ υπερασπιστοῦν τὴν ὅλη δρᾶση τοῦ Codrington: «Ὁ ἔνδοξος ναύαρχος», ἔγραψαν στὶς 14/11/1827, «ἔκανε αὐτὸ ποῦ ἔπρεπε γιὰ νὰ ἐπιβάλλει τὰ ἄρθρα τῆς συνθήκης ποῦ προέβλεπαν τὸ τέλος τῶν ἐχθροπραξιῶν. Νὰ εἰσέλθει δηλαδὴ στὸν κόλπο τοῦ Ναβαρίνου, μὰ καὶ αὐτὸς ἦταν ὁ μόνος ἀποτελεσματικὸς τρόπος νὰ ἐλέγξει τὶς κινήσεις τοῦ τουρκοαιγυπτιακοῦ στόλου». Τέλος στὸ ἴδιο ἄρθρο διατυπώθηκε ἡ ἀποψη ὅτι ἡ ναυμαχία ἴσως ἀποβεῖ πρὸς ὄφελος τῆς Τουρκίας, μὰ καὶ ἦταν τὸ μόνο γεγονός ποῦ μπορούσε νὰ συκρατήσῃ τὴ Ρωσία ἀπὸ μιὰ ἄμεση εἰσβολὴ στὰ ὀθωμανικὰ ἐδάφη.

Ὁ «ἀκραιφνὴς συντηρητικὸς» *Courrier*¹⁰ χαρακτήρισε μὲ τὴ σειρά του τὴ ναυμαχία σὰν «ἔνδοξο ἐπίτευγμα ὄλων ἐκείνων ποῦ ἐνδιαφέρονταν γιὰ τὴν προστασία τοῦ ἀθώου ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ» καὶ δικαιολόγησε ἀπόλυτα τὴν χρησιμότητά της, χωρὶς ὅμως νὰ ἐμβαθύνῃ στὰ γεγονότα καὶ τὶς συνέπειές τους. Σὲ κύριο ἄρθρο στὶς 17/11/1827 ὁ *Courrier* ἔδειξε ἰδιαιτέρη ἐπιθετικότητα στὰ σχόλια τοῦ γαλλικοῦ τύπου. Οἱ γαλλικὲς ἐφημερίδες κατηγοροῦσαν τὴν Ἑγγλία ὅτι μόνη ἐκείνη θὰ εἶχε νὰ ὀφεληθεῖ ἀπὸ τὴ ναυμαχία, γι' αὐτὸ καὶ εἶχε χρησιμοποήσει τὶς χῶρες αὐτὲς ποῦ πολέμησαν γιὰ τὸ δικὸ της ἀποκλειστικὰ ὄφελος.¹¹ Μαζὶ μὲ τοὺς *Times*, ὁ *Courrier* υπερασπίζεται τὸ ναύαρχο Codrington καὶ παραθέτει λεπτομερεῖς πληροφορίες γιὰ τὴ δύναμη καὶ τὶς ἀπώλειες τῶν ἐμπολέμων. Οἱ ἀπώλειες τῶν συμμάχων, ἔγραφε στὶς 10/11/1827, ἦταν πολὺ κατώτερες ἀπὸ τὶς ἐχθρικές, παρ' ὅλο ποῦ θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναμένεται τὸ ἀντίθετο, λόγω τῆς ἀριθμητικῆς ὑπεροχῆς τῶν ὀθωμανῶν καὶ τοῦ πείσματος τῶν ἐμπολέμων. Καὶ κατέληγε: «Ἡ ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου ἦταν ἡ ἀρχὴ καὶ ὄχι τὸ τέλος τῶν συνεπειῶν τῆς συνθήκης τοῦ Λονδίνου. Ἄλλὰ ἡ Ἑλλάδα ἔχει σωθεῖ»¹².

Ἡ ἀνάλογη στάση μὲ τὸν *Courrier* κράτησε καὶ ἡ ἀνεξάρτητη ἐφημε-

10. Ὁ *Courrier* ἦταν ἡ ἐφημερίδα τοῦ «νόμου καὶ τῆς τάξης». Ἐνάντια σὲ κάθε τι ἀντικυβερνητικὸ, βρισκόταν σὲ μόνιμη διαμάχη μὲ τὴν φιλελεύθερη *Morning Chronicle*. Ὡστόσο, στὰ κρίσιμα προβλήματα ἀπέφευγε κατὰ κανόνα, νὰ πάρει θέση.

11. Φυσικὰ οἱ ἐκτιμήσεις τῶν γαλλικῶν ἐφημερίδων ἦταν ἐντελῶς λανθασμένες.

12. Ὁ *Courrier* δημοσιεύει καὶ τὰ παράσημα ποῦ δόθηκαν στοὺς νικητές: Ὁ Γάλλος βασιλιάς προήγαγε τὸν de Rigny σὲ ἀντιναύαρχο καὶ παρασημοφόρησε τοὺς Codrington καὶ Heyden μὲ τὸν μεγαλόσταυρο τοῦ τάγματος τοῦ Ἁγίου Λουδοβίκου. Ἀνάλογες τιμὲς ἔδωσε καὶ ὁ τσάρος Νικόλαος Α' καθὼς καὶ ὁ Ἁγγλος βασιλιάς, ἀλλὰ ὁ τελευταῖος ἐντελῶς ἀπρόθυμα (βλ. καὶ *Observer* 9/12/1827).

ρίδα *Aris's Birmingham Advertiser*. Ἄλλὰ στὶς 19/11/1827 πρόσθετε ὅτι, στὰ περιθώρια τῶν πανηγυρισμῶν, ἐπιτροπὴ ἀπὸ ἄγγλους ἐμπόρους τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου συναντήθηκε μὲ τὸν πρωθυπουργὸ Coderich καὶ τοῦ ζήτησε νὰ πάρει μέτρα γιὰ τὸν περιορισμὸ τῆς πειρατείας στὸ Αἰγαῖο¹³.

Τὸ φιλελεύθερο περιοδικὸ *Observer*¹⁴ σὲ ἄρθρο του στὶς 11/11/1827 σημείωνε ὅτι ἡ ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου ἦταν μιὰ ἀπὸ τὶς σπάνιες περιπτώσεις συλλογικῆς δράσης, ποῦ ἔγινε ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο «γιὰ λόγους δικαιοσύνης καὶ ἀνθρωπισμοῦ». Διατηρεῖ βέβαια μιὰ ἐπιφυλακτικὴ στήν κρίση του γιὰ τὴ ναυμαχία, ἀλλὰ ὑπογραμμίζει τὴν ἀνάγκη νὰ ληφθοῦν μέτρα γιὰ τὴν ἀποφυγὴ αἰματηρῶν ἀντεκδικήσεων ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ὁ *Observer* παρουσίασε ἐπίσης καὶ χάρτη μὲ τεχνικὲς ἐπεξηγήσεις γιὰ τὸν τρόπο διεξαγωγῆς τῆς ναυμαχίας, τονίζοντας τὴ ναυτικὴ ἀνικανότητα τῶν Τούρκων. Σχετικὰ μὲ τὶς ἀπώλειες τῶν συμμάχων — χωρὶς νὰ ἀναφέρεται σὲ ἀριθμοὺς — ὑπολογίζει πὼς θὰ πρέπει νὰ ἦταν βαρύτερες γιὰ τὸν ρωσικὸ στόλο. Τέλος δὲν παραλείπει νὰ ἐκφράσει τὶς ἀνησυχίες του γιὰ τὶς πολιτικὲς συνέπειες ποῦ θὰ ἔχει γιὰ τὴν Ἑλλάδα ἡ ναυμαχία: «Δυστυχῶς», ἔγραφε στὶς 18/11/1827, «αὐτὸ ποῦ ἡ βρετανικὴ κυβέρνησις ἐπιθυμεῖ δὲν εἶναι ἡ ἐλευθερία ἀλλὰ ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδας»¹⁵. Καὶ συνέχιζε: «Ἐνα πολίτευμα κατασκευασμένο ἀπὸ ἄγγλους Τόρρηδες, Γάλλους ἐξτρεμιστὲς καὶ Ρώσους ἀπολυταρχικοὺς δύσκολα μπορεῖ νὰ ὑποθέσει κανεὶς ὅτι θὰ διακρίνεται γιὰ τὸ φιλελευθερισμὸ του. Ἡ Ἑλλάδα θὰ εἶναι ἀνεξάρτητη ἀλλὰ ὄχι ἐλεύθερη. Ὡστόσο, θὰ περιέχει τὰ σπέρματα μιᾶς ἐλευθερίας, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἡ πραγματικὴ ἐλευθερία θὰ ἀκτινοβολήσει σὲ ὅλα τὰ γειτονικὰ ἔθνη».

Ἐντελῶς ἀρνητικὴ ἦταν ἡ ἀντίδρασις τοῦ ἀκραίου συντηρητικοῦ περιοδικοῦ *John Bull*, ποῦ τότε συμπλήρωνε μόλις ἑπτὰ χρόνια ζωῆς. Κατὰ τὸ περιοδικὸ ἡ ναυμαχία ἦταν μιὰ «ἀξιοθρήνητη νίκη, ποῦ θὰ βοηθήσει τὰ ἐπεκτατικὰ σχέδια τῶν Ρώσων». Ἄν ὁ τσάρος, ἔγραφε στὶς 11/11/1827, ἐγκατασταθεῖ στὴν Κωνσταντινούπολη, τότε θὰ ἀπειληθεῖ ὅλο τὸ ἀποικιο-

13. Αὐτὸ τοῦτο τὸ γεγονός τῆς ναυμαχίας δημιούργησε μεγάλη ἀναταραχὴ στὸ χρηματιστήριο ἀξιῶν τοῦ Λονδίνου. Ὅλες σχεδὸν οἱ ἡμερησίδες ἀνέφεραν πτώση μετοχῶν σὲ ἐμπορικὲς ἐταιρεῖες τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου. Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι παρὰ τὴν εὐνοϊκὴ τροπὴ τῶν πραγμάτων οἱ μετοχὲς τῶν δύο ἑλληνικῶν δανειῶν δὲν ἐπηρεάστηκαν παρὰ ἐλάχιστα.

14. Ἡ πρώτη ἐκδοσις τοῦ περιοδικοῦ χρονολογεῖται ἀπὸ τὸ 1792. Ὑποστηρίζει τοὺς Οὐίγους, καὶ ἀπευθύνεται στὴ μέση καὶ τὴν ἀνώτερη κοινωνικὴ τάξη. Κυρίως πολιτικὸ περιοδικό, διακρινόταν γιὰ τὴν σωστὴ ἐνημέρωσή του καὶ σὲ καλλιτεχνικὰ καὶ οικονομικὰ θέματα.

15. Ἡ πρόβλεψη τοῦ περιοδικοῦ ἐπρόκειτο σύντομα νὰ ἐπαληθευθεῖ. Μόνο ποῦ καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδας ἦταν, γιὰ πολλὰ χρόνια, εἰκονικὴ.

κρατικό συγκρότημα τῆς Ἀγγλίας στὴν Ἰνδική χερσόνησο. Ἡ ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου, κατέληγε τὸ περιοδικό, ἀποτελεῖ τὴν διάψευση τῶν δῆθεν φιλειρηνικῶν διαθέσεων τῶν Τόρρηδων ἀπέναντι στοὺς παλιούς μας φίλους καὶ συμμάχους — τὸ σουλτάνο καὶ τὸν Αἰγύπτιο πασᾶ.

Ἡ κριτικὴ τοῦ *John Bull* ἦταν ὀξύτατη γιὰ κυβερνητικὸ ἔντυπο. Στις 18/11/1827, σὲ μακροσκελὲς κύριο ἄρθρο του, τὸ συντηρητικὸ περιοδικὸ ἐπανέρχεται στις ἴδιες κατηγορίες. Ἐπιχειρώντας μία ἱστορικὴ ἀναδρομὴ στὰ γεγονότα ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ ὑπογραφή τῆς συνθήκης τοῦ Λονδίνου σήμαινε «οὔτε λίγο οὔτε πολὺ πόλεμο ἐνάντια καὶ στοὺς δυὸ ἐμπολέμους — Ἕλληνες καὶ Τούρκους — παρ' ὅλο πὸν φανερά ὁ πόλεμος ἀποκηρυσσόταν καὶ οἱ ἐμπόλεμοι εἶχαν κληθεῖ νὰ ἀπόσχουν ἀπὸ κάθε πολιτικὴ ἐνέργεια. Ὡστόσο, ἂν καὶ ἡ συνθήκη ὑπογράφηκε γιὰ νὰ καταπολεμηθεῖ ἡ πειρατεία στὸ Αἰγαῖο, τίποτα δὲν ἔγινε πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση¹⁶. Ἔτσι τὸ μόνο ἀποτέλεσμα τῆς ναυμαχίας, συνέχιζε ὁ *John Bull*, θὰ εἶναι νὰ δοῦμε μιὰ ἑλληνικὴ δύναμη ἐγκαταστημένη στὴ Μεσόγειο, κάτω ἀπὸ τὴν προστασία τῆς Ρωσίας, ἀντίθετη στὴν πολιτικὴ καὶ τὰ συμφέροντα τῆς Μεγάλης Βρετανίας. Καὶ αὐτό, γιὰ τὴν ἡ συνθήκη στὰ φανερά ἄρθρα τῆς καθόριζε τὶς τρεῖς μεγάλες δυνάμεις σὰν μεσολαβητές, στὸ μυστικὸ τῆς ὁμως ἄρθρο τοὺς ἔθεσε στὴ θέση τῶν ἐμπολέμων».

Εὐλογία ἦταν ἡ ἀνησυχία τῶν κύκλων τοὺς ὁποίους ἐξέφραζε ὁ *John Bull* γιὰ τὶς πολιτικὲς καὶ οἰκονομικὲς συνέπειες πὸν θὰ εἶχε ἡ ἀναπόφευκτη πλεόν μετατροπὴ τοῦ status quo στὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο. Τὸ ἐμπορικὸ κεφάλαιο τῆς Ἀγγλίας, τὸ ὁποῖο ἀπὸ τὸν περασμένο αἰῶνα εἶχε ἀναγκαστεῖ νὰ δεχθεῖ τοὺς Ἕλληνες σὰν μόνιμους ἀνταγωνιστές, φοβόταν τώρα τὸν πλήρη παραγκωνισμό του ἀπὸ τὴ νευραλγικὴ αὐτὴ περιοχὴ, ἡ ὁποία — καὶ γιὰ στρατιωτικὸς ἀκόμα λόγους — ἔπρεπε νὰ εἶναι κάτω ἀπὸ τὸν διακριτικὸ ἔλεγχο τῆς Βρετανίας. Ὁ *John Bull* δὲ δίστασε νὰ χαρακτηρίσει ἀνόητους τοὺς δημοσιογράφους πὸν πανηγύριζαν γιὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ναυμαχίας. Κατέκρινε ἐπίσης καὶ τὴν ὅλη δραστηριότητα τῶν τριῶν ναυάρχων τονίζοντας: «Μὲ ποῖο δικαίωμα ἐμπόδισαν τοὺς Τούρκους στρατιωτικὸς ἀρχηγὸς νὰ πολεμήσουν ἐνάντια στοὺς ἐχθροὺς τοῦ κυρίου τους; Καὶ γιὰ τὴν δὲν τοὺς προειδοποίησαν ὅτι θὰ ἔμπαιναν στὸν κόλπο τοῦ Να-

16. Οἱ κατηγορίες τοῦ *John Bull* ἦταν βάσιμες. Ἡ πειρατεία στὸ Αἰγαῖο παρουσίασε τὴν μεγαλύτερὴ τῆς ἀνάπτυξη ἀμέσως μετὰ τὴν ἱστορικὴ ναυμαχία. (Γιὰ τὴν πειρατεία στὰ χρόνια αὐτὰ βλ. Δέσποινια Θεμελεῆ - Κατηφόρη, Ἡ δίωξις τῆς πειρατείας καὶ τὸ Θαλάσσιον Δικαστήριον κατὰ τὴν πρώτην Καποδιστριακὴν περιόδον 1828 - 1829, Ἀθήνα 1973). Ὡστόσο, οἱ εὐθύνες γι' αὐτὸ δὲν θὰ πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν μόνον ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνες πλοιοκτῆτες, στοὺς ὁποίους εἶχαν δοθεῖ ἀπὸ τὴν τότε ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἡμι-νόμιμες ἄδειες καταδρομῶν, ἀλλὰ στίς συνθήκες πὸν ἐπικρατοῦσαν

βαρίνου με ἔχθρικούς σκοπούς; “Οποια καί νά εἶναι τώρα ἡ ἀντίδραση τῶν Τούρκων, θά εἶναι δικαιολογημένη». Καί τὸ συντηρητικὸ περιοδικὸ κατέληγε: «Ἡ ἐγκαθίδρυση μιᾶς νέας ναυτικῆς δύναμης στὴ Μεσόγειο, πού θά συνδέεται με τὰ συμφέροντα καί τὸ πολιτικὸ σύστημα τῆς Ρωσίας, δὲν μᾶς εἶναι εὐπρόσδεκτη, οὔτε μπορεῖ νά εἶναι εὐπρόσδεκτη καί στὴ Γαλλία. Οἱ δυὸ αὐτὲς δυνάμεις θά πρέπει νά ἀναθεωρήσουν τὴν πολιτικὴ τους καί — στὴν προσπάθειά τους νά εἰρηνεύσουν τὸν κόσμον — θά πρέπει ἐπίσης νά ἀποφύγουν νά προκαλέσουν τὴ Ρωσία, ἡ ὁποία χρειάζεται μόνο τὴ βοήθεια μιᾶς ναυτικῆς δύναμης μέσα στὴ Μεσόγειο, γιὰ νά γίνῃ παντοδύναμη στὴ Νοτιοανατολικὴ Εὐρώπη». Τέλος στις 25/11/1827 ὁ *John Bull* δημοσίευσε τὴν πληροφορία ὅτι ὁ Sir John Gore, ἀνώτατο στέλεχος τοῦ βρετανικοῦ Ναυαρχείου, στάλθηκε ἀπὸ τὴν κυβέρνηση γιὰ νά ζητηθεῖ ἐπὶ τόπου διευκρινίσεις ἀπὸ τὸν Codrington¹⁷.

Μὲ τὸ νομικὸ θέμα τῆς εἰσόδου τοῦ συμμαχικοῦ στόλου στὸν κόλπον τοῦ Ναβαρίνου¹⁸ ἀσχολήθηκε κριτικὰ καί ὁ *Globe*, ἀνεξάρτητη ἀπογευματινὴ ἑφημερίδα τοῦ Λονδίνου με φιλελεύθερες ἀρχές: «Ἡ εἴσοδος στὸ Ναβαρίνον», ἔγραφε στις 13/11/1827, «δὲν θά χρειάζόταν δικαιολόγηση, ἂν γινόταν γιὰ νά ζητηθεῖ ἡ συνηθισμένη προστασία καί βοήθεια πού ζητοῦν ξένα πλοῖα σὲ φιλικὸ λιμάνι. Ἔτσι, ἡ ὑπαρξη, τουλάχιστον ἐπίσημα, φιλικῶν σχέσεων ἀνάμεσα στοὺς συμμάχους ναυάρχους καί τὸν Ἰμπραῆμ πασᾶ, δὲν ταυτίζεται με τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ εἴσοδος τοῦ ἐνωμένου στόλου ἔγινε σὲ τάξη μάχης, οὔτε ἀποτελεῖ δικαιολογία ὅτι αὐτὸ ἔγινε γιὰ ἐκφοβισμό. Ἀντίθετα πιστεύουμε ὅτι αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ γεγονὸς ἀποτελεῖ τὸ πιὸ δυσάρεστο καί ἀπὸ τὴν ἐπίσημη ἀναφορὰ τῶν τριῶν ναυάρχων οἱ Τούρκοι κτύπησαν πρῶτοι, ἀφοῦ ὅμως ὁ συμμαχικὸς στόλος εἶχε εἰσέλθει στὸν κόλπον τοῦ Ναβαρίνου σὲ τάξη μάχης, ὅπως διαφαίνεται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἔκθεση». Καταλήγοντας ὁ *Globe* ἀναφέρει τὴν πληροφορία ὅτι οἱ σύμμαχοι ναύαρχοι εἶχαν ὑπογράψει καί σχετικὸ πρωτόκολλο, πού καθόριζε τὸν τρόπο εἰσόδου στὸ Ναβαρίνον, σὲ τρόπο ὥστε νά εἶχαν τὸν τουρκοαγυπτικὸ στόλον στὴ διάθεσή τους, εἴτε νά τὸν αἰχμαλωτίσουν, εἴτε ἀκόμη καί νά τὸν καταστρέψουν, ἂν ὁ Ἰμπραῆμ πασᾶς ἔδειχνε ἀδιαλλαξία. Ἄξιο-

17. Ὁ Sir John Gore, πού κατὰ σύμπτωση ἦταν φίλος τοῦ Codrington, πράγματι στάλθηκε ἀπὸ τὸ βρετανικὸ Ναυαρχεῖο, ἐνῶ ἀπὸ τὸ Ἰπουργεῖο Ἐξωτερικῶν στάλθηκε ἄλλος ἀξιωματοῦχος γιὰ τὸν ἴδιον σκοπὸ. (Βλ. *Memoirs of the Life of Sir E. Codrington*, τ.2, Λονδῖνο 1873, σ. 115-16). Οἱ ἐξηγήσεις πού ἔδωσε ὁ ναύαρχος δὲν θεωρήθηκαν ἱκανοποιητικὲς καί ἡ νέα κυβέρνηση ἀποφάσισε νά τὸν ἀνακαλέσει τὸν Ἰούνιο τοῦ 1828.

18. Στις 18/10/27 οἱ τρεῖς ναύαρχοι ὑπόγραψαν πρωτόκολλο ὅπου ἀναλάμβαναν τὴν ὑποχρέωση νά μποῦν στὸ Ναβαρίνον, ἀλλὰ με ἀποκλειστικὸ σκοπὸ νά ἐπιβάλουν τὴν κατάπαυση τῶν ἐχθροπραξιῶν στὸν Ἰμπραῆμ πασᾶ «μόνο με τὴν παρουσία τοῦ συμμαχικοῦ στόλου». (*Memoirs of Sir. E. C.*, ὁ.π., σ. 62).

σημειώτη είναι ή άποψη αυτή τής έφημερίδας, ότι ή καταστροφή του όθωμανικού στόλου αντιμετωπιζόταν σαν έσχατο μέτρο από τους τρεις ναάρχους, σε αντίθεση με τους *Times* που ισχυρίζονταν ότι επρόκειτο για «τυχαίο γεγονός».

Στους ισχυρισμούς του *Globe* απάντησε την επόμενη ήμερα ή φιλελεύθερη έφημερίδα του Λονδίνου *Morning Chronicle*¹⁹, τονίζοντας πώς βασικός όρος τής συνθήκης ήταν ή επιβολή άμεσης άνακωχής ανάμεσα στους έμπολέμους. Συνεπώς, έφ' όσον οί Όθωμανοί άθέτησαν την ύπόσχεση που είχαν δώσει ότι θα σταματούσαν τις έχθροπραξίες, τδ μόνο πρακτικό μέσο επιβολής τής άνακωχής που είχε άπομείνει στους ναάρχους ήταν ή είσοδος του συμμαχικού στόλου στον κόλπο του Ναβαρίνου. «Φυσικά», συνέχιζε ή *Morning Chronicle*, «στις κανονικές συνθήκες μεσολάβησης δέν περιλαμβάνεται ό καταναγκασμός τών έμπολέμων σε άνακωχή. Άλλά ό έλληνοτουρκικός πόλεμος είναι ειδική περίπτωση. Ή συνθήκη του Λονδίνου ύπογράφηκε κυρίως για να προστατευτούν ζωτικά οικονομικά συμφέροντα τών ευρωπαϊκών κρατών. Άν έχουν γίνει μέχρι τώρα διάφορες συνθήκες με την Τουρκία, αυτό δέν σημαίνει πώς έχει πάψει να είναι κράτος βαρβάρων. Πόλεμος τής Τουρκίας με την Αυστρία ή τή Ρωσία δέν θα παρενοχλούσε τά συμφέροντα τών ουδέτερων χωρών, αλλά αυτό δέν συνέβη στον έλληνοτουρκικό πόλεμο. Συνεπώς τά ουδέτερα κράτη έπρεπε να αυτοπροστατευθούν»²⁰. Και ή έφημερίδα κατέληγε: «Ή ναυμαχία ήταν φυσική συνέπεια τής συνθήκης του Λονδίνου και, παίρνοντας ύπ' όψη την άδιαλλαξία τών Τούρκων, δέν υπήρχε άλλη διεξοδος στους τρεις ναάρχους από τδ να επιβάλουν την άνακωχή με κάθε μέσο. Άν ή συνθήκη ήταν δικαιολογήσιμη τότε και τά άναπόφευκτα άποτελέσματα της είναι επίσης δικαιολογήσιμα. Ή έφαρμογή τής συνθήκης προϋποθέτει την άνάγκη του έκφοβισμού. Παρά τδ γεγονός ότι οί Τούρκοι είναι φίλοι μας, προτιμήσαμε να τους μεταχειριστούμε σαν φίλους που χρειάζονται κάποια άσθηρότητα για να μάθουν να συμπεριφέρονται με ευπρέπεια. Έτσι, άν έγινε κάπου κάποιο σφάλμα, αυτό δέν άφορᾷ τους ναάρχους, αλλά τις συμμαχικές κυβερνήσεις που δέν τους έδωσαν σαφείς οδηγίες, καθώς και την τουρκική κυβέρνηση, ή όποία δέν ύπολόγισε σοβαρά τή σταθερή άπόφαση τών συμμαχικών κυβερνήσεων να θέσουν τέρμα στον πόλεμο».

19. Ή έφημερίδα αυτή — από τις πιό παλιές — ιδρύθηκε τδ 1770 και ήταν περισσότερο φιλελεύθερη παρά συντηρητική. Έπηρεαζόταν από τους Οδύγους αλλά ήταν ανεξάρτητη στην κριτική της. Προπαγάνδιζε την ποιοτική βελτίωση σε όλους τους τομείς τής κρατικής πρόνοιας και ιδιαίτερα στην εκπαίδευση.

20. Ή άποψη αυτή ήταν ταυτόσημη με την επίσημη δικαιολογία που προέβαλαν οί τρεις δυνάμεις για να δικαιολογήσουν την επέμβαση τους στον έλληνοτουρκικό πόλεμο.

Ἄξιζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ *Morning Chronicle* ἦταν μιὰ ἀπὸ τὶς λίγες ἐφημερίδες ποὺ εἶχαν ἀνεπιφύλακτα ταχθεῖ μὲ τὴν ἑλληνικὴ πλευρὰ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ἐπανάστασης, φτάνοντας στὸ σημεῖο νὰ ὑποστηρίξει ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἔπρεπε νὰ ἐκδιωχθοῦν ἀπὸ τὴν Εὐρώπη. Ἡ ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου, πιστεῦτε ἡ *Morning Chronicle*, ἦταν ἡ δικαίωση τῆς φιλελληνικῆς πολιτικῆς ποὺ ἔπρεπε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ νὰ εἶχε ἀκολουθήσει ἡ Μεγάλῃ Βρετανία. «Μόνο ὅσοι εἶναι γνῶστες τοῦ ναυτικοῦ πολέμου», ἔγραφε στίς 12/11/1827, «μποροῦν νὰ καταλάβουν τὸ μέγεθος τοῦ κινδύνου ποὺ ἀντιμετώπισαν οἱ γενναῖοι μας ναῦτες καὶ τὶς ἀρετὲς ποὺ ἔδειξαν στὴν ἐκτέλεση τοῦ δύσκολου ἔργου τους. Οἱ σύμμαχοι ἐνήργησαν μὲ θαυμαστὴ σύμπνοια ἐκεῖ ὅπου ἡ παραμικρὴ ἔλλειψη πειθαρχίας καὶ προθυμίας θὰ μπορούσε νὰ προκαλέσει τὸ χειρότερο. Ἐφ’ ὅσον οἱ Τοῦρκοι παραμένουν στὴν Εὐρώπη, δὲν ὑπάρχει ἐλπίδα γιὰ τὴν Ἀνατολή. Θὰ ἔπρεπε ἀπὸ καιρὸ νὰ εἶχαν ἐκδιωχθεῖ ἀπ’ ἐκεῖ, ἂν δὲν ὑπῆρχε ἡ δυσκολία τοῦ πῶς θὰ διατεθοῦν οἱ πολῦτιμες περιοχὲς ποὺ κατέχουν. Ἀλλὰ φαίνεται πῶς πλησιάζει σύντομα ἡ στιγμή ποὺ ἡ ἀναβλητικότητα δὲν θὰ εἶναι πιά δυνατὴ. Τότε οἱ μεγάλες δυνάμεις θὰ χρειαστεῖ νὰ ἀποφασίσουν μιὰ γιὰ πάντα γιὰ τὸ μέλλον τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ἄν οἱ Τοῦρκοι προβοῦν στὸ μεταξὺ σὲ ἀντεκδικήσεις κατὰ τῶν ἀόπλων συμπατριωτῶν μας, οἱ ὁποῖοι χάριν τοῦ ἐμπορίου τυχαίνει νὰ κατοικοῦν στὴν Τουρκία, αὐτὸ θὰ προκαλέσει σκληρὴ ἀλλὰ δικαίη ἀνταπόδοση ἀπὸ τὴν πλευρὰ μας. Πραγματικά, εἶναι ἀδύνατο νὰ πιστέψει κανεὶς, ὅτι οἱ μεγάλες δυνάμεις — ποὺ ἔχουν ἤδη φθάσει μέχρις ἐδῶ — δὲν θὰ προχωρήσουν περισσότερο μετὰ ἀπὸ παρόμοια προσβολή.»

Σὲ ξεχωριστὴ στήλῃ ἡ *Morning Chronicle* δημοσίευσε ἐκτεταμένες ἀνταποκρίσεις ἀπὸ τὸ Παρίσι, ὅπου «ὅλες οἱ καρδιές» εἶναι γεμάτες ἀπὸ χαρὰ, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς καρδιὲς τῶν ὑπουργῶν²¹. Ἡ γαλλικὴ κοινὴ γνώμη, σημείωνε ἡ ἴδια ἐφημερίδα, εἶναι πεπεισμένη ὅτι ἡ ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου ὑπῆρξε καταστροφικὴ γιὰ τὴν πολιτικὴ τοῦ Μέττερνιχ.

Ἡ ἐπίσης φιλελεύθερη *Morning Advertiser*²², ποὺ — ὅπως καὶ ἡ *Morning Chronicle* — εἶχε κρατήσει φιλελληνικὴ στάση ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς

21. Ἡ συντηρητικὴ κυβέρνησις τῆς Γαλλίας, πέρα ἀπὸ τὸν ἐνθουσιασμὸ τῆς γιὰ τὸ νέο ἀπρόσμενο γόητρο ποὺ ἀπέκτησαν τὰ γαλλικὰ ὅπλα, ἀνησχοῦσε γιὰ μιὰ ἐνδεχόμενῃ ἀνατροπὴ τῆς ἰσορροπίας δυνάμεων στὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο. Μιὰ ἐπιρροὴ τῆς Ρωσίας στὸ νέο κράτος μπορούσε νὰ θέσει σὲ κίνδυνο οἰκονομικὰ καὶ στρατιωτικὰ συμφέροντα τῆς Γαλλίας καὶ τὸ «ἀνοιγμὰ» τῆς στὸν Μεχμέτ πασᾶ τῆς Αἰγύπτου.

22. Ἡ ἐφημερίδα αὕτῃ ἐκπροσώπουσε τὴν τάξιν τῶν μικρεμπόρων καὶ μικροεπιχειρηματιῶν καὶ ἐπίσημα δὲν ὑποστήριζε καμιά πολιτικὴ μερίδα. Ἀπευθυνόταν στίς πλατιεῖς μάζες καὶ προπαγάνδιζε τὴν ἐλευθερία τοῦ ἐμπορίου καὶ τὴν κατάργησιν τῆς θανατικῆς ποινῆς.

επανάστασης, χαιρέτησε τή ναυμαχία του Ναβαρίνου σαν «ένδοξο επίτευγμα», παρά τις σοβαρές απώλειες που προκάλεσε στο συμμαχικό στόλο. Και συνέχιζε: «Ο Ίμπραήμ πασάς δίκαια τιμωρήθηκε, διότι φάνηκε άπιστος, άθετώντας την υπόσχεση που είχε δώσει, ότι θα σταματούσε άμέσως τις έχθροπραξίες». *Η Morning Advertiser* επιτέθηκε με δριμύτητα στους επικριτές τής ναυμαχίας, και ιδιαίτερα στον *John Bull*, τονίζοντας ότι «τά τουρκοαιγυπτιακά τέρατα οδδέποτε υπήρξαν άληθινοί σύμμαχοι τής Μεγάλης Βρετανίας».

Τέλος ή *Sun*, φύλλο με κεντρώα απόκλιση, δικαιολογώντας τή ναυμαχία — «που λάμπρυνε τά άγγλικά ναυτικά χρονικά» — έγραφε στις 13/11/1827 ότι έφ' όσον τά διπλωματικά μέσα είχαν εξαπλωθεί χωρίς αποτέλεσμα, οί μεγάλες δυνάμεις είχαν αποφασίσει νά επιβάλουν τήν άνακωχή de facto, έστω και με χρήση βίας. *Αν και μετά άπ' αυτό ο σουλτάνος άρνηθεί νά συμμορφωθεί — τόνιζε ή εφημερίδα, δείχνοντας και άξιοσημείωτη διορατικότητα — τότε «μιά στρατιωτική επέμβαση τής Ρωσίας θά πρέπει νά θεωρείται άναπόφευκτη».

*Η είδηση για τήν ναυμαχία του Ναβαρίνου έφτασε με μικρή καθυστέρηση και στην Ίρλανδία, όπου οί πολιτικές και θρησκευτικές μικροεξεγέρσεις ήταν καθημερινό φαινόμενο. «*Η ναυμαχία του Ναβαρίνου είναι τó σπουδαιότερο στρατιωτικό γεγονός μετά τή μάχη του Βατερλώ» έγραφε στις 14/11/1827 ή κεντρώα ρωμαιοκαθολική *Dublin Evening Post*²³. Και άφοδ έδινε όρισμένες τεχνικές λεπτομέρειες για τή ναυμαχία συνέχιζε: «Ποιές θά είναι τώρα οί πολιτικές συνέπειες; Είναι βέβαιο πώς μιά μεγάλη κρίση περιμένει τήν Εύρώπη. *Αλλά δέν μäs διαφεύγει ή πιθανότητα ότι οί ίδιες δυνάμεις, που μόλις τώρα πολέμησαν σαν σύμμαχοι, μπορεί πολύ σύντομα νά βρεθούν άντιμέτωπες διαφωνώντας για τó μέλλον τής Τουρκίας. Οί καθολικοί τής Ίρλανδίας», κατέληγε ή εφημερίδα, «μπορούν νά πάρουν θάρρος άπό παρόμοιο ένδεχόμενο: *Η *Αγγλία δέν μπορεί νά αναλάβει πόλεμο, έφ' όσον ή Ίρλανδία δέν είναι χειραφετημένη».

Τά δημοσιεύματα του βρετανικού τύπου — που τó σύνολό του έδωσε μεγάλη δημοσιότητα στην είδηση— δέν μετέβαλαν τήν επίσημη πολιτική τής βρετανικής κυβέρνησης. Τήν άρχική έκκληξη άκολούθησε άποδοκιμασία, άποκορύφωμα τής όποίας υπήρξε ή άμεση ανάκληση και άποστράτευση του Codrington. Παράλληλα ό *Αγγλος πρεσβευτής στην Κωνσταντινούπολη άκολουθούσε πολιτική κατευνασμού του σουλτάνου, ένώ στους κυβερνητικούς κύκλους συζητούσαν τó ένδεχόμενο άποζημίωσης

23. *Αν και ρωμαιοκαθολική, ή εφημερίδα αυτή ήταν υπέρ τής άνεξιθρησκείας. Προπαγάνδιζε επίσης τήν έλευθερία στις οικονομικές συναλλαγές, αλλά όταν δέν έρχόταν σέ αντίθεση με τó συμφέρον του κράτους.

γιὰ τὴν καταστροφή τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου²⁴. Ὡστόσο τίποτε δὲν μποροῦσε νὰ σταματήσει τὴ ροὴ τῶν γεγονότων. Ἡ ἐπίμονη ἄρνηση τοῦ σουλτάνου νὰ δεχθεῖ τὴν συνθήκη τοῦ Λονδίνου ὀδήγησε σὲ ἕναν ἀκόμη ρωσοτουρκικὸ πόλεμο. Χρειάστηκε νὰ περάσουν σχεδὸν δυὸ χρόνια ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ ναυμαχία γιὰ νὰ ὑπογράψουν οἱ Τοῦρκοι στὶς 14/9/1829 στὴν Ἀδριανούπολη, κάτω ἀπὸ τὴν ἀπειλὴ τῶν ρωσικῶν ὀπλων, τὴν ἀναγνώριση τῆς ὑπαρξῆς τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους.

24. Βλ. *John Bull*, 17/11/1827.